

Asia: VN/19196/2024

Luonnos hallituksen esitykseksi laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Yleiskommentti: Tieteellisten seurain valtuuskunta pitää hallituksen esitystä perusteltuna siltä osin, että Suomen Akatemian organisaatiouudistus edellyttää Akatemiaa koskevien säädösten päivittämistä ja selkeyttämistä. Lisäksi tutkimusinfrastruktuurien rahoittamista koskevat käytännöt ja erityisesti rahoituspäätöksiä tekevän toimielimen kokoonpanoa ja sen jäsenten asiantuntijuutta koskevat kriteerit on aiheellista muuttaa toimielimen tehtäviä vastaaviksi. Myös akatemiaprofessoreja ja -tutkijoita koskevien säädösten poistaminen ja lain delegointivaltuuksien selkeyttäminen ovat perusteltuja.

Lakiin esitettyjen 2-3 §:ien perustelut ovat puutteelliset ja toimikuntien puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeuden osalta heikot. Esityksen yhteydessä olisi ollut aiheellista saada enemmän tietoa asetuksen ja muiden alempien säädösten sisällöstä, jotta lakiin esitettyjä muutoksia ja niiden vaikutuksia operatiiviseen toimintaan ja johtamiseen olisi ollut helpompi arvioida.

Pykäläkohtaiset kommentit:

2§ Tehtävät – esitetään lisättäväksi 2 momentti, jonka mukaan Suomen Akatemian tulisi tehtäviään hoitaessaan ottaa huomioon Suomen kansallinen turvallisuus ja kansainväliset velvoitteet sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiset linjaukset. Perustelumuihistossa todetaan, että ”suomalaisella tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päädy käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden”. Lisäys on tutkimuksen turvallisuuden parantamisen ja tutkimusyhteistyöhön mahdollisesti liittyvien riskien näkökulmasta tarpeellinen. Perustelumuihistosta ei kuitenkaan ilmene, miten rahoitushakemusten käsittelyssä, arvioinnissa ja päätöksenteossa saataisiin tarvittava luotettava tieto, jotta arviointi tapahtuu asiantuntijoiden toimesta ja päätöksenteko toimikuntien ja hallituksen toimesta eikä päätöksentekoa pyritä ohjaamaan poliittisesti.

Lisäysehdotuksessa ei mainita, millaisia konkreettisia asioita arvioinnissa tulisi huomioida.

Momenttiin tulisi valtuuskunnan mielestä lisätä täsmentävä yleistasonen kirjaus kriteereistä, joita

hakemuksen arvioinnissa tulisi punnita. Arviointikriteereitä tulisi myös ohjeistaa alemmissa säädöksissä ja huomioida rahoituspäätöksiä tehtäessä, millä tavoin rahoituksella voidaan rakentaa strategisia kumppanuuksia EU- ja globaalitasolla ilman, että se vaikeuttaa huoltovarmuutta. On erittäin tärkeää, ettei säädöksellä estetä tutkimustoiminnassa kansainvälisten, esimerkiksi ihmisoikeus- ja ympäristövelvoitteiden proaktiivista huomioimista. Arvioinnissa on myös syytä pohtia, miten voidaan edistää tutkimusyhteistyötä sellaisten kumppaneiden (esimerkiksi venäläiset ja israelilaiset tutkijat, hankkeet ja instituutiot) kanssa, jotka voivat olla jossakin määrin ns. harmaalla alueella, mutta joiden kanssa tehtävä yhteistyö voi edistää esimerkiksi alueellista ja globaalia huoltovarmuutta.

3§ Hallitus

Tieteellisten toimikuntien, strategisen tutkimuksen neuvoston ja tutkimusinfrastruktuurikomitean puheenjohtajilla on ollut läsnäolo- ja puheoikeus hallituksen kokouksissa. Tätä ehdotetaan poistettavaksi. Perusteluksi poistolle esitetään, että läsnäolo- ja puheoikeus saattaa suunnata keskustelua strategiselta tasolta yksityiskohtaisempaan suuntaan. Lisäksi todetaan, että ”hallituksen työskentelyn tehostamisen ja työrauhan kannalta olisi perusteltua vähentää hallituksen kokoukseen osallistuvien määrää”. Esitystä perustellaan myös Suomen Akatemian uudella, entistä madaltuneella organisaatiolla, joka mahdollistaisi edelleenkin hyvän sisäisen tiedonkulun.

Valtuuskunnan mielestä nykymallissa ei voida nähdä merkittäviä heikkouksia. Sinänsä on aiheellista, että organisaation johtamista ja päätöksentekoa halutaan selkeyttää ja vahvistaa hyvää hallinnointia. Esitetyt perustelut ja erityisesti viittaus työrauhaan ovat kuitenkin huonot; ne voidaan tulkita henkilöihin kohdistuviksi. Perusteluissa ei myöskään esitetä mitään vaihtoehtoista sääntelyratkaisua, jolla varmistettaisiin hallituksen ja toimikuntien välinen vuorovaikutus ja tiedonkulku. Esityksen voi tulkita niin, että ainoana vaihtoehtona esitetään vuorovaikutuksen ja kommunikaation poistaminen. Maininta siitä, että madaltunut organisaatio ”edistää sisäistä tiedonvälitystä”, herättää kysymyksen, perustuuko vuorovaikutus ja kommunikaatio jatkossa virkahenkilöiden keskinäiseen tiedonvälitykseen.

Hallituksen tehtävänä on muun muassa toimikuntien ja strategisen tutkimuksen neuvoston työn yhteensovittaminen ja toimikuntien toimialojen ja kahden tai useamman toimikunnan välisen tutkimusalojen edistäminen. Toimikuntien tehtäviin on esityksessä myös kirjattu ”seurata myönnetyn rahoituksen vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta”. Kyseinen tehtävä on valtuuskunnan mielestä selkeästi strateginen, strategian toimeenpano ja strategian toteutumista seuraava ja arvioiva. Toimikuntien ja strategisen tutkimuksen neuvoston puheenjohtajilla on toimikuntatyöskentelyn ja oman vahvan tutkijataustan ja tiedepolitiikan tuntemuksen ansiosta ajankohtaisin ja uusin tieto tutkimuksesta. Tästä näkökulmasta olisi erittäin tärkeää, että hallituksen jäsenten ja toimikuntien puheenjohtajien välillä on säännöllistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä, jolla turvataan tiedonsiirto toimikunnilta hallitukselle. Nykyisessä muodossaan esitys vähentää akateemista ohjausta ja autonomiaa.

Jos hallituksen lopullisessa esityksessä kuitenkin päädytään toimikuntien ja strategisen tutkimuksen neuvoston puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeuden poistamiseen, hallituksen tehtäviin tulee kirjata hallituksen ja muiden toimielinten välisen vuorovaikutuksesta ja tiedonkulusta vastaaminen. Alemmissa säädöksissä voi kuvata yhteistyötä edistäviä toimintatapoja ja keinoja, miten toimikunnat pystyvät seuraamaan myönnetyn rahoituksen vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta.

5§ Toimikunnat

Tutkimusinfrastruktuurikomiteaa koskeva pykälä 5a§ esitetään poistettavaksi ja komitea muutettavaksi toimikunnaksi. Perustelumuistiossa todetaan, että komitean toimintaa koskeneessa arvioinnissa vuonna 2023 todettiin, että komitean ”korkean johtotason kokoonpano” ei vastaa komitean tehtäviä, jotka ovat huomattavalta osaltaan operatiivisen tason päätöksiä ja siten edellyttävät tutkimusinfrastruktuureja koskevaa yksityiskohtaista asiantuntemusta. Eesitysluonnokseen ei ole kirjattu, millaista asiantuntemusta ja kokemusta jäseniltä edellytetään. Määritelläänkö nämä asetuksessa vai johtosäännössä?

Tutkimusinfrastruktuurikomitean muuttaminen toimikunnaksi on perusteltu siltä osin, että toimielinorganisaatiota halutaan selkeyttää käsitteellisesti, kun tehtävät ovat yhteneväisiä. Perustelumuistiosta jää epäselväksi, voiko muutos vaikuttaa toimikunnille osoitettavien määrärahojen jakamisen periaatteisiin ja rahoituksen painopisteisiin.

Pykälän 3 kohdassa mainitaan, että toimikuntien tehtävänä on ”suunnitella tutkimuksen edistämistoimintaa yhdessä Akatemian muiden toimielinten kanssa”. Jos puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeus hallituksen kokouksissa poistuu, miten tutkimuksen edistämistoimintaa johdetaan, seurataan ja arvioidaan? Myös tämän tehtävän hoitamiseen tulisi esittää vaihtoehtoinen toimintatapa.

Ryynänen-Karjalainen Lea
Tieteellisten seurain valtuuskunta